

Драžo Њеџован

ВОЈВОДИНА – РЕГИОН ЗАСНОВАН НА СРПСКОМ ЕТНИЦИТЕТУ И ЊЕГОВОМ ОСПОРАВАЊУ

САЖЕТАК: Питање регионализма и аутономије одређених подручја углавном је повезано с етничким саставом становништва. Идеја аутономије Војводине као српског региона у саставу Хабзбуршке монархије настала је још 1690. године. После 150 година она је реализована одлуком Мајске скупштине 1848. У битно измењеној форми, као Војводство Србија и Тамишки Банат, потрајала је десетак година. У наредних педесет година српска аутономна Војводина била је само сан. На крају Првог светског рата војвођанске области су се, на основу права на самоопредељење, присајединиле Краљевини Србији и тако ушле у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, тј. Југославије. Идеја аутономије Војводине тада је одбачена. Њеној обнови у међуратном периоду допринели су неки грађански политичари, уз подршку Хрвата, али на изборима ова опција није добијала подршку бирача. Илегална КПЈ била је она снага која је политички промовисала идеју о аутономији Војводине у федерализованој Југославији, што је током Другог светског рата и остварено. На крају рата аутономна Војводина остала је део Србије, а уставом из 1974. постала је и део федеративне Југославије. Током распада Југославије сачувана је аутономна Војводина у оквиру Србије, да би се последњих година, после тзв. демократских промена 2000. године, политички рад у Србији и иностранству (земље ЕУ и НАТО) појачао у правцу веће војвођанске аутономије, па чак и њеног издвајања из састава Србије, без обзира на двотрећинску већину Срба на њеној територији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Срби, аутономија Војводине, регионализам, Хабзбуршка монархија, Југославија, Србија

Аутономна покрајина Војводина представља северни део Републике Србије. Простире се на 21.506 км² и обухвата три географске области: Срем, у међуречју Саве и Дунава, Бачку, у међуречју Дунава и Тисе, и Банат, у међуречју Тисе и Дунава. Источно од српског Баната је Румунија, северно од Бачке и Баната је Мађарска, а западно од Срема и Бачке је подручје Хрватске. Јужно од Срема и Баната је централно подручје Републике Србије и североисточни део Републике Српске, која је саставни део Босне и Херцеговине. Осим Фрушке горе у Срему и Вршачких планина у јужном Банату, подручје Војводине је равничарско, испресецано речним водотоцима и системом канала Дунав–Тиса–Дунав.

За Војводину се и данас каже да је мултиетничко подручје иако у њој Срби чине две трећине становника (66%). Словенска већина је још израженија ако се Србима прибroje „Југословени“, Словаци, Русини, Буњевци, Црногорци, Украјинци и Хрвати. Несловенске мањине (Мађари – 14%, Румуни – 1,5%, Роми – 1,5% и Немци – 0,25%) не чине ни 20% становништа. Српска, некад релативна, а некад апсолутна етничка већина карактеристична је за подручје Војводине кроз последњих 500 година. Иначе, присуство Срба као народа на подручју Војводине бележи се још од 567. године, дакле, миленијум и по [Кицошев и Његован 2010]. Неколико српских православних манастира (Ковиљ у Бачкој, Месић, Златица и Базијаш у Банату) потичу из 13. века, из времена првог српског архиепископа Св. Саве (Немањића), док су фрушкогорски манастири у Срему (данас их је активно само 18) настали у 15. и 16. веку у време српских деспота Бранковића.

Током 18. и 19. века духовни, културни и просветни центар Срба северно од Саве и Дунава били су Сремски Карловци, као седиште Карловачке митрополије. Ту је већ 30-их година 18. века развијано српско школство и српско позориште (уз руску помоћ: Максим Суворов и Емануил Козачински). Поткрај 18. века основана је прва српска гимназија (1791) и богословија (1794). У другој половини 19. века и током прве половине 20. века културни и политички центар Срба из Војводине постаје Нови Сад, који је данас универзитетски центар и главни административни град Аутономне Покрајине Војводине.

Познато је да је подручје Војводине, без обзира на њен етнички састав, у историји била под влашћу разних држава: Римске империје, Франачке, Византије итд. У поседу Угарске краљевине било је до Мохачке битке (1526), када га освајају Османлије. Тада се на подручју данашње Војводине догодила краткотрајна обнова српске државности (1526–1527), под вођством Јована Ненада, самозваног српског цара, кога су убили мађарски феудалци (Валентин Терек). Крајем 16. века Срби дижу антиосмански устанак с центром у Банату, а предводио их је вршачки владика Тиодор Несторовић. Турци су угушили устанак, владика Несторовића одрали на мех, а мошти Св. Саве Српског донели из манастира Милешева и спалили на брду Врачар код Београда.

Османска власт на подручју данашње Војводине окончана је крајем 17. века Карловачким миром (1699), односно 1718. када је и Банат дошао у посед куће Хабзбурга, тј. аустријског цара и угарског краља. Тада се јавила идеја српског војводства, односно идеја аутономије српског народа у оквиру Хабзбуршке монархије [Микавица, Гавриловић и Васин 2007].

ВЕЛИКИ БЕЧКИ РАТ (1683–1699) И ЦАРСКО ОБЕЋАЊЕ СРПСКОГ ВОЈВОДСТВА

Османлије су након трећег неуспешног покушаја да освоје Беч (1683) и шеснаестогодишњег рата са хришћанима претрпели велике поразе и изгубили подручје Угарске, као и Славоније, Барање, Бачке и Срема. Го-

дине 1689. хришћанска војска освојила је подручје Босне, Старе Србије, све до Скопља. Тада се ратна срећа окренула у корист Османлија (и уз помоћ Француза, који су против Аустрије отворили нови фронт на западу), тако да је подручје насељено Србима прво било изложено свирепостима турске одмазде. Наиме, у склопу хришћанске војске ратовале су српске милиције пореклом северно и јужно од Саве и Дунава. Због тога је дошло до тзв. Велике сеоба Срба 1690. године, коју је предводио пећки патријарх Арсеније III Чарнојевић. На основу *Invitatoriae* Леополда I, јенопољски владика Исаија Ђаковић исходовао је царске привилегије за српски народ, које су прихваћене на Народно-црквеном сабору у Београду [Микавица, Гавриловић и Васин 2007]. Поред права српског патријарха, која је имао у Османској царевини у оквиру милет система, аустријски цар је Србима обећао и бирање српског војводе из редова Срба¹, који би био не само војни, већ и цивилни поглавар Срба. Међутим, док је рат трајао, био је постављен само српски подвојвода (*vice-dux*) у лику Јована Монастерлије, а после његове смрти ово достојанство није обновљено, иако су Срби тражили да Леополд I испуни своје обећање из Позивног писма од 1690. године. Паралелно с тим, гроф Ђорђе Бранковић, који је имао идеју обнове српске државности на целој етничкој територији Срба, био је од стране бечког двора најпре подржан, а потом ухапшен и конфиниран. И поред невиности „аустријски државни разлог“ није дозвољавао његову слободу [Димић 1999] те је 1711. године умро. Чак ни потези руског цара Петра Великог да га ослободи, нису успели.

Иако су Срби у неким биткама против Турака а на страни Аустрије (Сланкамен 1691, Сента 1697) дали значајан допринос успеху хришћанске војске, Стара Србија остала је под влашћу Османлија, а избегли патријарх више није могао да се врати у Пећ. Територија српског Војводства није била одређена; српског војводе, па ни подвојводе није било.

Српско питање у Хабзбуршкој монархији решено је по вољи Беча. С једне стране, дуж Саве, Дунава и Тисе успостављена је аустријска Војна граница (*Militärgrenze*) са Србима као најбројнијом нацијом, а с друге стране, успостављена је Карловачка митрополија (до 1713. звала се Крушедолска по свом седишту у манастиру Крушедолу на Фрушкој гори), увек са Србином митрополитом на челу, која је имала јурисдикцију над свима православнима (Грцима, Цинцарима, Румунима и др.). Дакле, уместо српског етничког војводства као територијалног *corpusa separatuma* успостављена је Војна граница, у којој су Срби избегли судбину кметова (имали су статус слободних сељака – војника директно подређених цару, односно Ратном савету у Бечу), као и Карловачка митрополија, у оквиру које су преко народно-црквеног сабора, који је могао бити расправни и изборни (бирање митрополита), добили аутономни статус „царских

¹ „Обећавамо свима вама горе поменути народима и покрајинама које су нам као краљу Угарске правно потчињене и које ће се законито потчинити, да ћете, задржавши поглавито слободу своје вероисповести и избора војводе, те привилегије и права, бити изузети од сваког јавног терета и пореза, изузев старих и уобичајених права краљева и господара која су постојала пре сваке турске најезде...” [Микавица, Гавриловић и Васин 2007: 14].

Срба“ [Његован 2004]. Срби као национ су на основу привилегијалног права имали посебан статус у оквиру домена „дома аустријског“, а не у оквиру краљевства угарског. Успут напомињемо да су током Ракоцијеве буне против Хабзбурга (1703–1711) Срби силно пострадали од Ракоцијевих куруца јер су остали верни дому Хабзбурга као угарских краљева.

У сваком случају, почетком 18. века, без обзира на то што су етнички доминирали на данашњем подручју Војводине, Срби нису успели да остваре аутономију у виду српског Војводства. Ипак, изборили су предуслове (статус Војне границе и привилегије Карловачке митрополије) за опстанак, па чак и развој, бржи него њихови сународници који су морали остати под влашћу султана [Гавриловић 1994]. Та замена етничког принципа верским принципом није била ни једноставна ни једнозначна. Рушење етничког права Срба после развојачења Потиске војне границе (од 1741. до 1751. године) и настојање угарских племића да их претворе у кметове довело је до сеобе једног дела Срба граничара на Дунавску војну границу у сектору Баната, као и до сеобе Срба граничара у Руско царство, где су на граници с Османлијама формиране две војничке области с одређеном аутономијом: Нова Србија 1751, под командом Јована Хорвата, и Славеносрбија 1753, под командом Рајка Прерадовића. Пошто се руска граница померила ка југу, ове војничке области су 1764. укинуте, а Срби су били принуђени да се за своје каријере и опстанак боре као појединци [Посуњко 2002; Подов 2009].

Да не би дошло до тоталног исељења Срба из бачког и банатског Потисја, јер никако нису хтели да пристану на укмећивање у оквиру жупанијског система, Марија Терезија је формирала два српска аутономна дистрикта, Великокикиндски у Банату и Бечејски у Бачкој, који су потрајали стотинак година. У њима је чувана мисао српског Војводства и браћен аутономни статус Срба [Његован 2004].

МАЂАРСКА РЕВОЛУЦИЈА 1848–1849 И СРПСКА ВОЈВОДИНА

Током 18. века у три велике колонизације (Каролинска, Терезијанска и Јозефинска) подручје Војводине насељавано је разним народима, највише Немцима. Тада ово подручје поприма мултиетнички карактер, уз релативну бројчану супрематију Срба. После Аустро-угарске нагодбе 1867, долази и до масовне колонизације Мађара, уз изражену мађаризацију затеченог становништва, посебно Словака, па чак и Немаца [Кицошев и Његован 2010]. Срби су се оштро одупрли мађаризацији, сећајући се својих привилегијалних права из ранијих времена и српско-мађарског рата током Мађарске буне 1848–1849. године. Претходни српски покушај да крајем 18. века на Темишварском сабору (1790) изборе територијалну аутономију пропао је као и сто година раније.

Током 1848. године дошло је до антифеудалних револуција. Мађари су хтели да, на таласу револуције, остваре и националне циљеве, тј. да издвоје Угарску из састава хабзбуршке империје. Иако их је било само 36% у Угарској (баш колико и Немаца у Аустрији), стали су на станови-

ште „мађарског политичког народа“, по коме су све нације (па и Срби) у Угарској у политичком смислу Мађари. Оно што су за себе тражили од Беча нису дозволили осталим нацијама, па ни Србима. Када су на Мајској скупштини у Сремским Карловцима Срби прогласили Српску Војводину (Срем, Банат, Бачка и Барања), изабрали српског војводу (граничарског официра Стевана Шупљикаца) и прогласили карловачког митрополита Јосифа Рајачића за патријарха, мађарска војска је из Петроварадинске тврђаве напала Главни одбор у Сремским Карловцима (српску привремену владу) и отпочела српско-мађарски рат. Рат је био жесток, а завршен је руском интервенцијом у корист Беча, тако да су Мађари положили оружје после битке код Вилагоша 1849. године.

Аустријски цар, млади Фрања Јосиф, оклевао је да призна одлуке српске Мајске скупштине. Пред крај 1848. признао је српског војводу и српског патријарха, али није признао границе Српске Војводине. После смрти српског војводе крајем децембра 1848. године (Шупљикац је изненада умро у Панчеву) нови војвода није биран. Када се рат завршио поразом Мађара, аустријски цар формирао је нову круновину, Војводство Србију и Тамишки Банат, с главним градом Темишваром, изузету из територије Угарске. Војна граница у Срему, Бачкој и Банату, са српском етничком већином, није ушла у састав Војводства, тако да Срби нису имали етничку већину. Аустријски цар доделио је себи титулу српског војводе. Наде Срба да ће добити етнички засновану аутономну територију ни овај пут нису остварене. Ипак, аустријском цару мора се одати признање што је територију северно од Саве и Дунава означио као Србију. Тако се догодило да је педесетих година 19. века постојала Војводина Србија у саставу Хабзбуршке империје и Кнежевина Србија у оквиру Османског царства. Границе између њих биле су реке Сава и Дунав, а Београд је био на граници између две Србије.

После неуспеха у рату с Пруском бечки двор је попустио Мађарима, укинуо Војводство Србију и Тамишки Банат (1860) и убрзо (1867) склопио Аустро-угарску нагодбу, по којој је Монархија постала двојна држава: Аустроугарска. Оне су водиле различиту политику према националностима². Српски народно-црквени сабор (Благовештенски) 1861. у Сремским Карловцима захтевао је обнову Српске Војводине, али без успеха. Мађари су кренули у отворену мађаризацију, тако да попис становника у угарском делу двојне монархије 1910. говори да су Мађари досегли 48% учешћа у становништву, док је проценат Немаца у аустријском делу монархије остао исти (36%) као и пре шездесет година [Катуш 2000]. То је изазвало солидарност народности у Угарској, тако да су Срби, Словаци и Румуни створили фронт отпора према Мађарима. У међувремену је Кнежевина Србија (на Берлинском конгресу 1878) постала независна држава,

² „Разлику у политичкој пракси две земље и у положају националних мањина одражава ова статистичка чињеница: док се у Аустрији од 1850. до 1910. године процент Немаца у односу на целокупно становништво није мењао, и износио 36–37%, докле је у земљама угарске круне процент Мађара за време тих шест деценија порастао с 36 на 48%, а процент немађарског становништва смањен је са 63 на 52%.“ [Катуш 2000: 38].

а Босну и Херцеговину, која је имала релативну српску већину (44%) окупирао је Аустроугарска. Политика немачких владајућих кругова *Drang nach Osten* тиме је настављена. Иако су православни Румуни у Угарској изузети из надлежности српске Карловачке митрополије (1864. формирана је румунска Сибињска митрополија), то није покварило антимађарски савез Срба и Румуна. С друге стране, током друге половине 19. века Срби формирају модерне либерално-националне странке које, предвођене Светозарем Милетићем, и даље држе отвореним српско национално питање на подручју јужне Угарске, то јест на подручју некадашње српске Војводине. Притисак Мађара, посебно оличен у дискриминаторском школском (Апоњијевом) закону из 1907, завршен је укидањем српске црквено-школске аутономије 1912. године. Међутим, тада је већ био окончан Први балкански рат којим су Србија, Црна Гора, Грчка, Бугарска и Румунија протерале Османско царство с Балканског полуострва, да би му западне силе обезбедиле опстанак на уском појасу око Истанбула, некадашњег Цариграда (Константинопоља). Србија се све више појављивала као пијемонт свих балканских и панонских Срба, али и осталих Јужних Словена (Хрвата и Словенаца).

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И ПРИСАЈЕДИЊЕЊЕ ВОЈВОЂАНСКИХ ОБЛАСТИ КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

Месец дана после атентата припадника југословенског националног удружења „Млада Босна“ на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда у Сарајеву и аустроугарског ултиматума, на који ниједна независна земља не би могла пристати, Аустроугарска је објавила рат Краљевини Србији. Царска Русија Николаја II стала је у одбрану Србије, баш као што су и Британија и Француска стале у одбрану Белгије, коју је напала кајзеровска Немачка. Удружене Централне силе изазвале су против себе силе Антанте. Сједињене Америчке Државе све до 1917. стајале су по страни. Русија је изашла из рата после болшевичке револуције (сепаратни Брест–Литовски мир), тако да с те стране Србима више није било помоћи.

Иако је током 1914. године Србија однела прве савезничке победе над Централним силама (Церска и Колубарска битка), она је, ипак, крајем 1915. била окупирана од удружених немачких и аустроугарских трупа. Српска влада и српска војска су се преко Албаније повукле из Србије и укључиле у Солунски фронт у Грчкој. Већ крајем 1914. Србија је формулисала своје ратне циљеве, а они се у најкраћем свде на ослобођење свих Срба, али и Хрвата и Словенаца, од стране власти [Његован 1993]. То је подразумевало пропаст, односно распад вишенационалне Аустроугарске³.

³ „Уверена у решеност целог српског народа да истраје у светој борби за одбрану свога огњишта и своје слободе, Влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренуцима једини задатак да обезбеди успешан свршетак овог великог војевања које је, у тренутку кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца.“ [Његован 1993: 13].

То је тзв. Југословенски програм, иако је много реалнији био српски национални програм, с обзиром на тајни Лондонски пакт Антанте с Италијом. Срби с подручја данашње Војводине били су мобилисани и послати да се боре против Руса. Сва српска удружења била су забрањена, а сви виђенији Срби били су похапшени и конфинирани, док је мноштво Срба из Босне и Херцеговине послато у логоре Нежидер, Арад итд. [Панић и др. 2007]. Међутим, Срби с подручја Срема, Баната, Бачке и Барање преступали су руској војсци и ступали у добровољачке јединице које су се против Централних сила бориле у Добруци и на Солунском фронту. То је био очигледан знак да су они с Аустроугарском раскрстили, да повратак на старо стање више неће бити могућ. Срби се нису борили за Српску Војводину у оквиру Аустроугарске, они су се борили за Србију.

Дипломатски напори српске краљевске владе да убеди савезнике у оправданост југословенског програма, појачани радом Југословенског одбора, формираног од избеглих хрватских, словеначких и српских политичара с подручја Аустроугарске у Лондону 1915. године, нису резултирали позитивним исходом све до лета 1918, тј. до пред крај Првог светског рата. Пробој Солунског фронта 15. септембра 1918, који је предводила српска војска, убрзао је крај рата и омогућио реализацију уједињених настојања српске владе. На основу Крфске декларације српске владе и Југословенског одбора из 1917. године било је предвиђено стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца с династијом Карађорђевића на челу. У овом плану полазило се од теорије да су Срби, Хрвати и Словенци три племена јединственог југословенског народа, те да њихове верске разлике (Срби – православни, Хрвати и Словенци – римокатолици) неће бити препрека уједињењу [Вељановић 2007]. Ужа, српска концепција уједињења, која је подразумевала уједињење Срба из Црне Горе, Босне и Херцеговине и Далмације, војвођанских области (Срема, Бачке, Баната и Барање), те дела Славоније, Лике и Кордуна с Краљевином Србијом (у чијем саставу су од 1912. била подручја данашње Македоније и Косова и Метохије), одбачена је као ускогруда, као српско-националистичка. Док је био министар спољних послова царске Русије, Сазонов је упозоравао српску Владу на опасност од уједињења православних Срба с римокатоличким Хрватима и Словенцима.

На основу савезничких наређења, пошто је до краја октобра 1918. године ослободила предратну Србију, српска војска прешла је Саву, Дрину и Дунав и запосела све српско-хрватско-словеначке територије Аустроугарске. У наређењу француског генерала Франше Депереа, команданта Антантине Балканске војске, изричито се каже да се тиме жели помоћи јужнословенски покрет за ослобођење од Аустроугарске⁴. Крајем окто-

⁴ „Како изгледа, Југо-Словенски покрет узима великих размера. Српска војска треба да се стара да га на све могуће начине организира и употреби у нашу корист, за заједничку акцију против Централних сила... Српска војска треба дакле да избаци у напред што скорије потребна одељења на све територије које су наклоњене Југо-Словенском покрету, у Банат, Босну, Херцеговину, Хрватску и т. д. да би пружила руку елементима који има да се организују.“ [Његован 1993: 17].

бра 1918. Мађари су у Будимпешти прогласили независност Мађарске, чиме је Аустроугарска престала да постоји као држава. Настојања Мађара да новоформирана држава задржи границе бивше Угарске показала су се као велика илузија. Срби, Буњевци и остали Словени из Баната, Бачке, Барање и Срема на Великој народној скупштини у Новом Саду, 25. новембра 1918. прогласили су отцепљење ових територија од Угарске и њихово присаједињење Краљевини Србији. Дан касније, тј. 26. новембра, исту одлуку донели су и Срби из Црне Горе. У име преосталих Срба, Хрвата и Словенаца делегација Народног већа из Загреба дошла је у Београд, нарочито на инсистирање Далматинаца и Босанаца, и прихватила Прводецембарски акт регента Александра Карађорђевића, којим је проглашено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца на целој територији овог „троименог“ народа. Париска мировна конференција 1919–1920. санкционисала је ово решење и разграничила Краљевину СХС у односу на Румунију, Мађарску и Аустрију, као и Италију. Предратне границе Србије према Грчкој, Бугарској и Албанији остале су у суштини исте [Димић 2001].

Дакле, Војводина и Црна Гора, као и 60% подручја Босне и Херцеговине, директно су присаједињени Србији и у њеном саставу ушли 1. децембра 1918. у Краљевину СХС, чији је назив од 1929. био Краљевина Југославија. До 1921. године, када је усвојен Видовдански устав Краљевине СХС, трајао је институционални провизоријум. Водиле су се расправе како уредити нову државу. На изборима је победила концепција јединствене, централистичке државе тако да је после уједињења Краљевина Србија као држава нестала, а Хрватска и Словенија као федералне или конфедералне државе нису ни формиране. Држава је подељена на 33 области, да би после 1929. године била организована у девет бановина. Дунавска бановина, са седиштем у Новом Саду, обухватила је подручје Војводине и Шумадије, то јест територију државе и северно и јужно од Дунава. Југословенска концепција српско-хрватско-словеначког јединства је остварена, али само привидно. У међуратном периоду били су заострени српско-хрватски односи због хрватског сепаратизма⁵.

Одмах после ослобођења војвођанских области 1918. године изабрана је Народна управа за Банат, Бачку и Барању, привремена војвођанска влада, која је радила у духу одлука Новосадске скупштине од 25. новембра 1918. Већ марта 1919. примењени су неки закони Краљевине Србије и власт новостворене Краљевине СХС. Срби из Војводине сматрали су да су остварили свој вишевековни сан: постали су део Србије као државе. Иако је створена Краљевина СХС, а не Велика Србија, војвођански Срби били су за централистичко државно уређење; нису били ни за какву своју аутономију у сопственој држави.

⁵ После окупације Југославије од стране Хитлерове Немачке Хрвати су преко Независне Државе Хрватске извршили геноцид над српским народом у Хрватској, Славонији и Далмацији, као и на подручју Босне, Херцеговине и Срема, које су им немачки нацисти великодушно доделили.

КОМУНИСТИЧКИ ПРИСТУП ВОЈВОДИНИ: АУТОНОМИЈА

Комунистичка партија Југославије, формирана 1919. године, убрзо је у Краљевини СХС била забрањена због залагања за совјетску револуцију и примене терористичких метода борбе. Она је на свом четвртом (Дрезденском) конгресу прокламовала принцип разбијања Југославије, означивши је као великосрпску творевину. У склопу решавања националног питања била је спремна да северне делове Војводине уступи Мађарској. Чак је сарађивала с хрватским усташким покретом који је био против било какве Југославије, а за независну хрватску државу, у границама које би обухватиле и огромне територије на којима су вековима живели Срби. Пошто је Коминтерна, под Стаљиновим вођством, прешла на нову, народнофронтовску концепцију у супротстављању надирућем фашизму и нацизму, КПЈ је од 1934. прокламовала принцип федерализације Југославије и одустала од њеног разбијања. По овој концепцији, за пет југословенских народа (Србе, Хрвате, Словенце, Македонце и Црногорце) требало је формирати федералне републике, с тим да шеста република, Босна и Херцеговина, буде тронационална (и српска и хрватска и муслиманска). За Војводину је предвиђена аутономија [Кончар 1971]. У оквиру КПЈ формиране су КП Хрватске и КП Словеније, док су на осталим територијама деловали покрајински комитети КПЈ. Један од ПК био је оформљен и за Војводину. Комунистичка партија Србије формирана је тек крајем Другог светског рата, после победе партизанског покрета предвођеног комунистима.

После окупације Југославије од стране нацистичке Немачке, у чему су учествовале Италија, Мађарска и Бугарска, уз петоколонашку улогу Хрвата и домаћих Немаца и Мађара, територија Војводине подељена је на три дела. Срем је припао Независној Држави Хрватској, Бачка и Барања Хортијевој Мађарској, а Банат је остао у саставу окупирани Србије са стварном влашћу домаћих Немаца (фолксдојчера) и Трећег Рајха. Партизански покрет имао је масован карактер само у Срему, у коме су Срби били изложени геноциду хрватске усташке државе. Хрватски усташки покрет брутално је реализовао своју антисрпску политику која је гласила: једну трећину Срба треба побити, другу трећину протерати, а трећу покатоличити и тако претворити у Хрвате. Поред Јасеновца и других конц-логора за одрасле, НДХ је имала и конц-логор за српску децу (Јастребарско). Мађари су у три посебне прилике извршили масовне злочине над Србима и Јеврејима у Бачкој и Барањи: 1) приликом окупације 1941; 2) приликом тзв. рације у јужној Бачкој јануара 1942. и 3) приликом депортације Јевреја у конц-логоре 1944. Немци су Јевреје у Банату уништили већ 1941/1942. године, а потом су преко 7. СС дивизије „Принц Еуген“ починили страховите злочине против Срба у Босни и Херцеговини [Његован 2009–2011].

Од око 100.000 жртава Другог светског рата у Војводини поименично је утврђено преко 84.000 цивилних жртава. Од тога на Србе отпада преко 50%, више него свих других нација заједно. Јевреје су уништавали и Хрвати и Мађари, а не само Немци. Убијено је око 85% свих Јевреја.

У хрватском усташком логору Јасеновац убијено је више цивила из Војводине (11.000) него у Аушвицу (9.000) [Његован 2011].

Комунисти су федерализацију Југославије извршили на Другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу новембра 1943. године. Прокламовали су Демократску Федеративну Југославију са шест република [Димић 2001]. Касније су, током 1944/45. године, извршили и федерализацију Србије, формирајући две аутономије: Покрајину Војводину и Област Косова и Матохије. Разлог је био вишенационални састав становништва. Међутим, аутономије нису формиране у Републици Македонији, Босни и Херцеговини и Хрватској, иако је и у њима вишенационалност била још изразитија. Руководеће личности хрватских и словеначких комуниста (Тито, Бакарић и Кардељ) били су утицајнији од српских, без обзира на то што су Срби у партизанском покрету били најбројнији.

Комунисти су по ослобођењу Војводине октобра 1944, до чега је дошло и уз помоћ совјетске Црвене армије, у Банату, Бачкој и Барањи завели војну управу, са Хрватом Иваном Рукавином на челу. Преостале Немце, који нису отишли с немачким Вермахтом, логорисали су, с циљем да их протерају. Од протеривања Мађара су одустали због интереса комуниста у Мађарској. То је успорило конституисање органа власти Аутономне Покрајине Војводине [Попов и Попов 2002]. Ипак, крајем рата тај процес доведен је до краја. Војводина, састављена од Срема, Бачке и Баната, ушла је као аутономна покрајина у састав Републике Србије, а Барању су комунисти доделили Републици Хрватској, као и западни Срем с Вуковаром као центром некадашње Сремске жупаније. У колонизацији Војводине после Другог светског рата најбројнији су били Срби из Хрватске и Босне и Херцеговине, чија су имања разорили окупатори.

У тзв. Салцбуршкој изјави Војвођанског покрета из 1958. године, који су чинили неки избегли грађански политичари несрпског порекла, прокламовано је право Војводине на отцепљење од Србије и Југославије и удруживање у средњоевропске интеграције⁶ [Бјелица 2008].

Током вишедеценијског комунистичког владања у Југославији федерација је слабила, а републике су јачале, изузев Србије. Јачале су и позиције покрајина, да би уставом из 1974. оне постале и специфичне федералне јединице, адекватно представљење у свим федералним органима [Димић 2000]. Покрајине су имале утицаја на Републику Србију, а она није имала утицаја на збивања у покрајинама. Југославија је под маском самоуправљања, друштвеног споразумевања и договарања, тзв. удру-

⁶ „Адалберт Карл Гаус, Еуген Јоцић и Корнел Филиповић су се маја 1958. године огласили Салцбуршком изјавом. Иако су поменути тројица у политичком смислу представљали маргиналне личности, Салцбуршка изјава је занимљива не само као курјозитет у истој политичких идеја, него и због чињенице да је донета непосредно након што је почела да функционише Европска економска заједница, претеча данашње Европске уније. Ова изјава и пратећа објашњења имају несумњив сепаратистички карактер, што се јасно види из текста у коме се разматра будући државноправни статус Војводине. Не помиње се никаква веза са Србијом, нити с Југославијом, али се зато Војводина види као будућа чланица некакве Средњеевропске или Подунавске федерације, која би била члан будуће Европске уније. Предвиђени су могући тешњи односи Војводине с појединим чланицама будуће федерације, конкретно с Хрватском.“ [Бјелица, 2011: 519].

женог рада и неприкосновене власти комуниста у својим републикама и својим покрајинама постала конфедерација националних партијско-бирокупратских етатизама. Регионализми у републикама постали су националистички, као и на подручју покрајине Косова (албански национализам и сепаратизам). У Војводини је регионализам био бирократски, а не национални (српсконационалистички) јер су Срби у Војводини били апсолутна већина. Због тога је покрајинска власт 1988. године срушена веома лако, уз нешто масовније демонстрације грађана, а новим уставом Републике Србије из 1990. власт покрајина сведена је на прихватљиву меру за већинско српско становништво. Већ одмакле процесе конфедерализације Југославије за Титовог живота није имао ко да заустави после његове смрти (1980). Земља је клизила у распад, а за Словенију и Хрватску једнакоправност Србије као републике у федерацији није била прихватљива. Тзв. међународна заједница (Запад) у лику ОЕБС-а, Европске уније и САД (НАТО) одредила је преко Бадинтерове комисије да се Југославија мора поделити не по етничким, већ по републичким границама, које су комунисти одредили још у Јајцу 1943. године. Наравно, распадом по републичким, а не етничким границама највише су били погођени Срби, јер су живели и у Републици Хрватској (чија је уставна дефиниција до 1990. године била да је то држава хрватског народа и српског народа у Хрватској) и у Босни и Херцеговини (у којој су Муслимани и Хрвати, без обзира на српско противљење, прокламовали излазак ове републике из Југославије).

Ратни сукоб у Хрватској завршен је 1995. изгоном Срба, а рат у Босни и Херцеговини поделом ове југословенске републике на два ентитета: муслиманско-хрватску Федерацију од десет кантона и Републику Српску. Србима у Хрватској у оквиру регионализације на жупаније није признато право на аутономну Српску Крајину. Након албанске оружане побуне на Косову и Метохији и НАТО бомбардовања Србије 1999. године српска држава морала је повући своје органе (војне, полицијске и цивилне) с ове територије. Западни спонзори косовско-метохијских Албанаца (САД и већина земаља ЕУ) признали су тзв. Републику Косово, без обзира на резолуцију Савета безбедности УН бр. 1244. Егзодус Срба и с ове територије одвијао се по сценарију из Хрватске и Босне и Херцеговине. Остали су без имовине и права на државу, па чак и аутономију.

ДЕМОКРАТСКЕ ПРОМЕНЕ 2000. ГОДИНЕ И СТАТУС ВОЈВОДИНЕ

Иако је вишестраначки систем у Србији уведен 1990. године, када и у целој Југославији, сматра се да је у њој демократија западног типа победила тек 2000. године силаском с власти Слободана Милошевића и Социјалистичке партије Србије. То се догодило после избора и масовних демонстрација грађана. У другим републикама анतिकомунистичке странке победиле су још 1990. и сматране су демократским, иако су у суштини биле националистичке (пример ХДЗ у Хрватској, муслиманска СДА у Босни и Херцеговини итд.).

Очекивања грађана од демократских промена у Србији била су велика и на социјалном и на националном плану, а обећања победничке коалиције ДОС (Демократска опозиција Србије) још већа. Западни спонзори ДОС-а обећавали су донације и праведно решавање српског националног питања, које је распадом Југославије остало нерешено. Међутим, за протеклих 12 година сви проблеми које је Србија као држава имала, а нарочито косовско-метохијско питање, и сви проблеми које је српски народ имао у Југославији и даље су на дневном реду, као нерешени. Црна Гора је изашла из државне заједнице са Србијом, Албанци су прогласили независност Косова, а притисак на сужавање надлежности Републике Српске унутар БиХ је настављен, уз директне интервенције тзв. високих представника Запада.

Аутономија Војводине, северне покрајине Републике Србије, ојачана је после 2000. године једним *ad hoc* законом о преносу више надлежности с Републике на Покрајину. Висок степен аутономије Војводине обезбеђен је и новим уставом Србије из 2007. године. И поред тога, 2010. године усвојен је Статут Војводине, као и пратећи закон који га потврђује од стране Народне скупштине Србије, а који надилазе уставна овлашћења Покрајине. Ови акти Скупштине АП Војводине и српског парламента омогућују функционисање Војводине као државе у држави, с тенденцијом сепарације од остатка Србије.

У Статуту Војводине Срби су, иако државотоворан народ, дефинисани као „национална заједница“. И националне мањине су дефинисане као „националне заједнице“. У скупштину Покрајине уведен је институт Савета националних заједница, који чине половина посланика „већинске националне заједнице“ (Срба) и половина посланика „мањинских националних заједница“. Уместо Извршног већа уведена је Влада Покрајине. Насупрот уставне одредбе о службености српског језика и писма српске ћирилице, уведено је као службено и латинично писмо, тј. хрватска латиница. У школском систему уведен је различит школски календар у односу на остатак Србије. Оформљена је тзв. Војвођанска академија наука и уметности, иако у Новом Саду постоји Огранак Српске академије наука и уметности.

Формирани су заводи за културу националних заједница, тј. мањина (изузев за Буњевце), а претходни заједнички, војвођански заводи нису постали српски, већ су и даље остали заједнички. Национални савети националних мањина добили су надлежност у области језика, културе, информисања и школства за своје етничке заједнице, на основу закона о националним мањинама Републике Србије. Такве надлежности за Србе су остале као заједничке.

Спољашњи вид промена статуса Војводине може да се сагледа кроз новоуведени војвођански грб, кроз новоуведену војвођанску заставу, кроз новоосновано војвођанско представништво у Бриселу као седишту ЕУ, кроз чланство Војводине у удружењу европских региона, кроз успостављање јавног РТВ сервиса за Војводину (издвајањем новосадске телевизије из система РТС, као јавног медијског сервиса Србије), кроз држав-

но толерисање истицања тзв. војвођанске ознаке на аутомобилима, кроз толерисање штампања пробних примерака тзв. војвођанског пасоша, кроз толерисање штампања карте тзв. Републике Војводине, кроз толерисање штампања тзв. војвођанских новчаница, кроз толерисање јавног заговарања тзв. војвођанске нације (која би се направила од војвођанских Срба јер заговорници војвођанског сепаратизма се не усуђују да наруше права националних мањина), итд.

Војводина се одлично уклапа у концепт регионализације ЕУ, чиме се слабе мање и „недисциплиноване“ националне државе, а повећава кохезија ЕУ као наднационалне државе у настајању. Војводини се даје улога „европеизатора заостале и балканске“ Србије, а није далеко дан када ће јој се понудити неки вид интеграције у ЕУ мимо сопствене државе Србије. ЕУ уцењује Србију не само Косовом и Метохијом (тражећи признање албанског Косова), Републиком Српском (тражећи јачање органа БиХ и слабљење органа РС), већ и Војводином (тражећи што већу аутономију у односу на Србију).

Будући да су Срби двотрећинска већина у Покрајини, не инсистира се на етнички заснованом регионализму и сепаратизму, као што је то случај с Косовом и Метохијом. Основа за аутономију са законодавном, судском и извршном влашћу, што је корак до независности Покрајине, види се у „војвођанству“, „војвођанској посебности“, „мултиетничности“, „мултиконфесионалности“, „традицији борбе за аутономију“, „супротстављању србијанском централизму“, „бржем економском развоју“, „европским интеграцијама“, „средњоевропској култури“ итд., баш као и у сепаратистичкој Салцбуршкој изјави из 1958. године.

Дакле, процес разградње Србије као државе српског народа се наставља, чак и на подручју Војводине које је етнички изразито српско. Велико је питање како је, насупрот етничке доминације Срба у Војводини, успостављена њихова политичка немоћ да се супротставе одвајању Срема, Баната и Бачке од Србије, односно немоћ да се ослободе непотребне аутономије. Када је знано да сви традиционални српски непријатељи, у иностранству (Немачка, Аустрија и Мађарска) и међу мањинама (Мађари и Хрвати), подржавају јачање аутономије Војводине и њено удаљавање од остатка Србије, јасно је да аутономија Војводине и њено јачање не може да буде у српском националном интересу.

Стога морамо закључити да је будућност Војводине неизвесна. Или ће постати независна држава у односу на Србију и тиме себе на краћи или дужи рок изложити нестанку, уз ново страдање Срба, или ће реорганизацијом Србије на мање регионе [Степић 2004] и она бити регионализована и тиме нестати као продукт комунистичког „решења“ националног питања у Југославији. *Tertium non datur!*

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Бјелица, Слободан. Салцбуршка изјава Војвођанског покрета из 1958. године. *Култура њолиса* (Нови Сад), 19 (2008): 527–577.
- Бјелица, Слободан. Трансформација идеје о аутономији Војводине. *Зборник МС за друшћивене науке* (Нови Сад), 137 (2011): 509–520.
- Вељановић, Зоран. *Јуџославија – њојреба или заблуда*. Кикинда: Историјски архив Кикинда, 2006.
- Гавриловић, Славко. *Срби у Хабзбуршкој монархији 1792–1849*. Нови Сад: Матица српска, 1994.
- Димић, Љубодраг. *Историја српске државности – Србија у Јуџославији*. Нови Сад – Београд: Беседа, 2001.
- Димић, Жарко. *Велики бечки рај и Карловачки мир*. Београд: Верзалпрес, 1999.
- Катуш, Ласло. Законско регулисање питања националности / националних мањина у Хабзбуршкој монархији у другој половини 19. века, у: *Мањинска ѡрава и њихова ѡримена у Војводини*, Зборник радова, Нови Сад: Друштво за мађарску културу у Југославији, 2000.
- Кицошев, Саша и Драго Његован. *Развој ејничке и верске сѡрукѡтуре Војводине*. Нови Сад: ИК Прометеј и Мало историјско друштво – Нови Сад, 2010.
- Кончар, Ранко. Идеја о аутономији Војводине и КПЈ. *Испѡраживања* (Нови Сад), 1 (1971): 29–52.
- Микавица, Дејан, Владан Гавриловић и Горан Васин (прир.). *Знамениѡа документиѡа за испѡрију српског народа 1538–1918*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2007.
- Његован, Драго. *Присаједињење Срема, Банатиѡа, Бачке и Барање Србији 1918*. Нови Сад: Музеј Војводине, 1993.
- Његован, Драго. *Присаједињење Војводине Србији*. Нови Сад: Музеј Војводине, 2004.
- Његован, Драго (прир.). *Злочини окуѡаѡора и њихових ѡмаѡача у Војводини*, I–IV, Нови Сад: ИК Прометеј и Мало историјско друштво – Нови Сад, 2009–2011.
- Панић, Божидар; Милош Кристеа, Сима Жарков и Андреј Качора. *Арадска ѡверђава, лођор за исребљење Срба (1914–1918)*, Пожаревац, 2007.
- Подов, Владимир И. *Славеносрбија*. Нови Сад: Српско-украјинско друштво, 2009.
- Попов, Чедомир и Јелена Попов. *Ауѡномија Војводине – српско ѡиѡање*. Сремски Карловци: Књижарница Зорана Стојановића, 2002.
- Посуњко, Олга М. *Истѡрија Нове Србије и Славеносрбије*. Нови Сад: Српско-украјинско друштво, 2002.
- Степић, Миломир. *Српско ѡиѡање – ѡеѡполиѡичко ѡиѡање*. Београд: Јантар група, 2004.
- Njegovan, D. Suffering of the People of Sylvania (Serbs, Jews, Roma...) in the Croatian Ustasha Camp in Jasenovac (1941–1945), in: Avramov, S. (ed.), *Jasenovac. The fifth international conference on the systems of concentration camps & execution sites of the Croatian state for the extermination of Serbs, Jews & Gypsies in WWII*. Banja Luka 24th & 25th May 2011. The Proceedings. Banja Luka: Public Institution Memorial Area Donja Gradina, Kozarska Dubica; Banja Luka: Association Jasenovac, Donja Gradina, 2011: 143–162.

VOJVODINA – A REGION BASED ON THE SERBIAN ETHNICITY AND ITS DENIAL

by

Drago Njegovan

SUMMARY: The issue of regionalism and the autonomy of certain areas is mainly related to the ethnic composition of the population. The idea of the autonomy of Vojvodina as a Serbian region in the Habsburg Monarchy was created back in 1690. It came into being 150 years later by the decision of the 1848 May Assembly. In a significantly different form, it lasted ten years as the Serbian Voivodship and Temišvar (Timisoara) Banat. In the next fifty years, a autonomous Serbian Vojvodina was just a dream. At the end of World War I the areas of Vojvodina, on the basis of the right to self-determination, entered the Kingdom of Serbia and thus became part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, i.e. Yugoslavia. The idea of the autonomy of Vojvodina was then discarded.

Some liberal politicians, supported by the Croats, tried to restore it in the interwar period but this option did not receive any support of voters at the elections. The illegal Communist Party politically promoted the idea of the autonomy of Vojvodina in a federalized Yugoslavia, which was achieved during World War II. At the end of the war, the autonomous Vojvodina remained part of Serbia, and according to the 1974 Constitution, it became a part of federal Yugoslavia. During the disintegration of Yugoslavia, the autonomy of Vojvodina within Serbia was preserved but recently, after the so-called democratic changes of 2000, domestic and foreign (EU and NATO) political engagement in Serbia has been more directed towards the greater autonomy of Vojvodina, and even its separation from Serbia, despite the two-thirds Serbian majority living in the Province.

KEYWORDS: Serbs, the autonomy of Vojvodina, regionalism, the Habsburg Monarchy, Yugoslavia, Serbia